

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМ. Г. С. КОСТЮКА

Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика

Збірник наукових праць
№ 2 2012 (8)

Київ – 2012

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ НАПН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМ. Г. С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ

Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика

Збірник наукових праць

Випуск 8

Київ – 2012

20. Чувасова Наталія. Креативність майбутніх учителів як особистості учня	147
21. Камішин Володимир, Панасюк Алла, Рева Олексій. «Трикутник ризиків» у процедурах виявлення можливості опанування навчальними дисциплінами	154
22. Чернецька Юлія. Профілактика наркозалежності обдарованих дітей та молоді	161
23. Іваниця Аліна. Сімейне виховання студентської молоді в умовах динаміки нестабільності соціальної реальності	167
24. Твердовська Ольга, Власенко Федір. Аксіологічний зміст освіченості	183
25. Мартинова Наталія. Сутність поняття гри та роль ігрової діяльності у професійній підготовці майбутніх фахівців	183
26. Ігнатюк Ольга. Проблема розвитку критичного мислення обдарованих студентів	189
27. Стельмах Світлана. Обдаровані діти як об'єкт булінгу	196
28. Вашук Олена. Обґрунтування доцільності інтегративного підходу у процесі формування готовності вчителів до розвитку академічної обдарованості старшокласників	203
29. Трифонова Олена, Садовий Микола. Синергетичний підхід до розвитку сучасного стилю мислення обдарованих дітей	212
30. Прашко Олена. Розвиток соціальної компетентності учнів через учнівське самоврядування	222
31. Харченко Наталія. Методика застосування засобів дистанційного навчання та формування знань в інноваційному освітньому середовищі	239
32. Оксьон Валентина. Наукові підходи до управління художньо-естетичним вихованням учнів: історичний аспект та сучасний стан	240

Розділ II. Проблеми розвитку обдарованості у позашкільних навчальних закладах

34. Мамедова Наталія, Кагляк Олена. Проектування та формування розвивального середовища обдарованої особистості у відділенні економіки Київської малої академії наук учнівської молоді	246
33. Волощук Іван, Поліхун Наталія. Проект «Фібоначчі»: мета, завдання та шляхи реалізації	252

Розділ III. Психологічні проблеми обдарованої особистості

35. Бельская Наталія. Модифікований і доповнений варіант методики професійної направленості Дж. Холланда	261
36. Косенчук Ольга. Характеристика складових моделі формування лідерських якостей старшокласників у позаурочній діяльності на рівні міста	272
37. Павлик Наталія. Концептуальна модель та методика дослідження характеру обдарованої особистості в юнацькому віці	279

Ольга Ігнатович,
м. Луганськ

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ

В статье анализируется проблема развития критического мышления одаренных студентов как условие для обеспечения качества усвоения ими учебного материала, качественной подготовки будущего специалиста. Поданная технология позволяет, с одной стороны, эффективно развивать критическое мышление в процессе учебы одаренных студентов, а с другой стороны, исходя из определения критического мышления как особенного способа организации учебы, способствует качественному усвоению учебного материала студентами.

Ключевые слова: одаренный студент, критическое мышление, усвоение, качество, учебный материал, студент.

In the article the problem of development of the critical thinking of the gifted students as terms is analysed for providing of mastering quality by them educational material, quality preparation of future specialist. The given technology allows, from one side, effectively to develop the critical thinking in the process of studies of the gifted students, and on the other hand, coming from determination of the critical thinking as special method of organization of studies, assists the quality mastering of educational material students.

Key words: the gifted student, critical thinking, mastering, quality, educational material, student.

Згідно із реальним станом практики вищої школи, незважаючи на кардинальні реформи, що відбуваються у системі вищої освіти, інтенсифікацію досліджень тих чи інших аспектів індивідуальності майбутнього фахівця, збереглася проблема якісного набору до ВНЗ та підготовки талановитих фахівців. Засоби вирішення проблеми розвитку і підтримки обдарованих студентів не є цілеспрямованим організованим процесом єдиної впорядкованої системи розвитку професійної обдарованості майбутнього спеціаліста як у межах окремих вузів, так і загальнодержавному масштабі.

Питання дослідження проблеми обдарованості та навчання обдарованої молоді розглядалися у працях Б. Ананьєва, Д. Богоявленської, Л. Виготського, І. Волощука, Г. Костюка, В. Крутецького, Н. Лейтеса, А. Матюшкіна, В. Моляко, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, Б. Теплова, В. Юркевича та інших. Найвні дослідження щодо суті індивідуального підходу до вивчення обдарованої особистості (Н. Лейтес); системного підходу до вивчення процесу формування особистості (В. Моляко, В. Рибалка); умов

розвитку самостійного мислення під час аудиторної та позааудиторної діяльності студентів (О. Дубасенюк, В. Лозова). Зарубіжні дослідники Б. Блум (B. Bloom), Дж. Галлахер (J. Gallagher), Г. Гарднер (H. Gardner), Дж. Гілфорд (J. Guilford), Б. Кларк (B. Clark), Г. Пасоу (G. Passow), Дж. Рензулі (J. Renzulli), Дж. Стенлі (J. Stanley), Р. Стернберг (R. Sternberg), Л. Термен (L. Terman), Е. Торндайк (E. Thorndike), П. Торранс (E. Torrance) приділили достатньо багато уваги науковим роботам з розгляду проблеми діагностики обдарованості.

Аналіз наукової літератури свідчить, що основна частина питань проблем обдарованості вивчається у сфері психології та педагогіки, де психологічні дослідження слугують базою для розробки прикладних педагогічних проблем. Разом з тим, складність і багатогранність самої природи обдарованості призводять до прояву великої кількості наукових підходів до її вивчення у різних галузях знань, що свідчить про необхідність комплексного, міждисциплінарного вивчення цього психічного явища.

У сучасній науці створено передумови для вирішення проблеми конструювання сукупності педагогічних умов розвитку обдарованості, але особливості цього процесу у студентському віці мало вивчені, оскільки більшість існуючих наразі концепцій обдарованості, орієнтовані на дошкільний і шкільний вік.

Актуальність проблеми організації і забезпечення ефективного навчання обдарованої молоді у вищому навчальному закладі має багато недосліджених питань, серед яких можна виокремити основні: державна підтримка обдарованої молоді на шляху до здобуття вищої освіти та створення ринку робочих місць, що потребують фахівців для здійснення інтелектуально-творчої діяльності; забезпечення ВНЗ висококваліфікованими науково-педагогічними працівниками, підготовка їх для роботи з обдарованою молоддю; створення адекватних матеріально-технічних та соціально-побутових умов для навчання обдарованих студентів.

Одним із важливих завдань в організації професійного навчання є пошук оптимальних організаційних форм надання додаткових освітніх послуг обдарованій студентській молоді для здобуття знань, умінь та навичок, що не передбачені робочими навчальними планами відповідної спеціальності та упровадження у навчальний процес сучасних педагогічних технологій, що сприяють розширенню потенційних можливостей студента.

Мета статті – аналіз проблеми розвитку критичного мислення обдарованих студентів у процесі навчання у ВНЗ.

Згідно із аналізом сучасних психолого-педагогічних концепцій обдарованості, є безліч різних теорій, що мають тенденцію розроблятися головним чином за трьома напрямками: інтелектуальної обдарованості, творчого обдарування і з позиції системного підходу до вивчення обдарованості особистості.

Осміслення проблеми обдарованості у сукупності її визначальних аспектів є комплексною проблемою. Одним з більш важливих аспектів, на наш погляд, є педагогічний, оскільки дослідники (А. Мацюшкін, В. Юркевич, М. Дьяченко та ін.)

пов'язують прояв і розвиток обдарованості особистості з окремими умовами культурно-освітнього середовища навчального закладу.

Обдарованість у психологічних дослідженнях розуміється як сукупність якостей людини, від яких залежить продуктивність її діяльності. Необхідно наголосити, що окрім інтелекту в поняття обдарованості С. Рубінштейн долучив особливості емоційної сфери, темпераменту та інших якостей особистості [8].

По-перше, обдарованих відрізняє висока чутливість до всього, надрозвинене почуття справедливості. Вони здатні відчувати зміни у суспільних відносинах, нові тенденції в науці, культурі, техніці, швидко і адекватно оцінювати характер цих тенденцій в суспільстві.

По-друге, пізнавальна активність і високорозвинений інтелект дають можливість отримувати нові знання про навколишній світ. Творчі здібності надають можливість створювати нові концепції, теорії, підходи. Оптимальне поєднання в обдарованих людей інтуїтивного і дискурсивного мислення (переважна більшість випадків при домінуванні першого над другим) робить процес отримання нових знань продуктивним і швидким.

По-третє, більшості обдарованих властиві: енергійність, цілеспрямованість та наполегливість, що у поєднанні зі знаннями і творчими здібностями дозволяє запроваджувати у життя велику кількість цікавих і значущих проектів. Навчання обдарованих студентів має бути спрямоване на розкриття їх здібностей і заохочувати бажання отримувати знання та вміння ними користуватися. Обдарованим студентам легко властиве те, що вимагає зусиль від інших. Якщо такий студент тривалий час перебуває в ситуації рівних вимог, він звикає до того, що позитивний результат досягається без зусиль з його боку. Одне із завдань діяльності з обдарованими студентами полягає у розробці завдань підвищеної складності, що потребують самостійної роботи студента.

Обдарованість охоплює широкий спектр індивідуально-психологічних особливостей людини. Більшості обдарованих людей притаманні особливі риси, що відрізняють їх від більшості однолітків [9]. Їх відрізняє допитливість і дослідницька активність [7]. Частіше увага до обдарованих студентів звертається тому, що вони мають великий словниковий запас, що супроводжується складними синтаксичними конструкціями, а також вміння ставити запитання. Багато обдарованих дітей із задоволенням читає словники та енциклопедії, вигадує слова, належні, на їхню думку, виражати власні поняття та уявні події, віддають перевагу іграм, вимагають активізації розумових здібностей.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми обдарованості свідчить, що, незважаючи на безліч наукових підходів, вивчення обдарованості характеризується наступними напрямками: взаємозв'язок загальних і спеціальних здібностей в обдарованості; розвиток інтелектуальної обдарованості; розвиток творчої обдарованості; дослідження обдарованості як цілісної особистості, що охоплює окрім інтелекту і творчості інші не менш важливі некогнітивні фактори.

Існує низка факторів, що стримують вдосконалення роботи з обдарованими студентами, наприклад: зміст освіти залишається стандартизованим і орієнтується на «середнього» студента; уніфікованість навчальних планів і програм; прихильність науково-педагогічних працівників ВНЗ до застарілих принципів освіти, методів і форм навчальної діяльності; розрив між змістом освіти і станом сучасної науки, що не дозволяє перейти від підготовки фахівця до підготовки фахівця-дослідника тощо.

Не можна сказати, що робота з обдарованими студентами не ведеться. У вітчизняній вищій школі, так як і зарубіжній, традиційно склалися такі напрями діяльності з більш здібними та обдарованими студентами: вивчення факультативних курсів; робота у наукових гуртках; виконання навчально-дослідних робіт (курсів та дипломні роботи); проведення творчих конкурсів; участь в олімпіадах, фестивалях; перехід на індивідуальний графік навчання; участь у наукових конференціях, читаннях, наукових семінарах тощо.

Нині фахівці усвідомили, що проблема не в тому, щоб обдаровані студенти успішно виконували вимоги спеціальних освітніх програм, а в тому, щоб у результаті розвивався обдарований студент. Отже, головним завданням стає розробка програм, які б розвивали не стільки обдарованість, її межі або функції, окремі діагностовані здатності, скільки в цілому особистість обдарованого студента – носія цієї обдарованості.

Обдарованих людей відрізняє підвищена концентрація уваги на будь-чому, наполегливість у досягненні результату в тій сфері, що найцікавіша для них. У таких студентів також є прихильність до чітких схем і класифікацій, наприклад, вони можуть бути захоплені складанням таблиць історичних фактів, дат, виписуванням відомостей, що привернули їхню увагу, в різній послідовності, використовуючи різноманітні методи і прийоми аналітичної роботи з текстом [1]. Цей аспект прояву в обдарованих студентах підвищеного ступеня зосередженості при роботі з інформацією, в тому числі з різноманітними текстами, цікавий у процесі розвитку критичного мислення, златково створити нові ідеї та побачити нові можливості у процесі вирішення проблем професійної підготовки обдарованих студентів.

Зарубіжні науковці диференціюють розвиток критичного мислення: щодо учнів та молоді – як процес набуття практичних навичок у вирішенні життєвих проблем (М. Вайнштейн, Н. Стенберг, А. Иоффе, Ч. Уайт), стосовно студентів – практичних навичок для професійної діяльності (S. Harvey, R. Paul, St. Norris, R. Ennis, J. Baron, R. Sternberg). Аналіз робіт американських дослідників дав змогу виокремити перелік переваг використання технології розвитку критичного мислення у порівнянні з традиційними формами навчання обдарованих студентів: підвищена якість знань; визнання здібностей і досягнень у студентському середовищі; збільшені можливості для наукових досліджень; позитивні наслідки розширених умов для соціалізації; підвищена продуктивність праці обдарованих студентів; економія коштів бюджету ВНЗ. Феномен критичного мислення полягає у тому, що його розвиток можливий лише в самостійній пізнавальній діяльності репродуктивна діяльність призводить до постійного погодження, невміння та небажання осмислювати інформацію і дії, до так званих «розумових лінощів».

Основною метою формування критичного мислення є розширення розумових компетенцій для ефективного вирішення соціальних, наукових та практичних проблем, гуманістичне спрямування особистості на критичний спосіб мислення, формування у студентської молоді критичного мислення, орієнтованого на підвищення її креативних можливостей і творення життєвих компетентностей. Критичне мислення визначається як розумне, рефлексивне мислення (Д. Браус, Д. Вуді), що дозволяє об'єктивно розмірковувати, логічно діяти відповідно до здорового глузду, надає можливість бачити речі з різних аспектів, з урахуванням інших думок, дозволяє відмовитися від власних упереджень, підійти до нових можливостей вирішення проблем.

Проблеми розвитку критичного мислення студентської молоді досліджували у сучасній вітчизняній літературі (К. Корсак, В. Майборода, О. Непріцькій, Т. Олійнік, Н. Поспелов, І. Поспелов, Ю. Стежко, О. Тягло та ін.) та зарубіжній (А. Коржуєв, П. Лушін, К. Мередіт, М. Ноттурно, В. Попков, Дж. Стіл, Ч. Темпл, Д. Халперн та ін.). У сучасних педагогічних дослідженнях досить велика увага приділяється проблемі розвитку критичного мислення, оскільки багато вчених (В. Риндак, В. Сластенін, В. Каширін, І. Загашена, С. Заїр-Бек, Д. Халперн, Д. Кластер) підтверджують своїми дослідженнями важливість та необхідність вивчення цієї проблеми в освітній діяльності.

Термін «критичне мислення» давно відомий нам з праць таких психологів, як Ж. Піаже, Дж. Брунер, Л. Виготський, у професійній мові педагогів-практиків це поняття стало вживатися порівняно недавно [2] і визначається як «розумне, рефлексивне» мислення (Дж. А. Браус, Д. Вуд), що дозволяє об'єктивно міркувати, логічно діяти відповідно до здорового глузду, надає можливість подивитися на речі з різних точок зору і відмовитися від власних упереджень, прийти до нових можливостей вирішення проблем, тобто «... критичне мислення – це розвиток мислення високого рівня, мислення на рівні аналізу, синтезу, оцінки». Таким чином, критичне мислення – це такий вид розумової діяльності, спрямований в загальному сенсі на виявлення ступеня відповідності (або невідповідності) того чи іншого продукту прийнятим еталонам і стандартам або власній позиції критика, що охоплює операції аналізу і порівняння та сприяє смислому самовизначенню студента відносно будь-яких явищ та активного їх перетворення.

Провідна роль розвитку критичного мислення належить студенту, це він розвиває критичне мислення за допомогою та під керівництвом науково-педагогічного працівника, який лише організовує цей процес та управляє ним.

Д. Кластер виокремлює наступні основні характеристики критичного мислення: «...по-перше, критичне мислення є мислення самостійне, воно носить індивідуальний характер, по-друге, інформація є відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення; по-третє, критичне мислення починається з постановки питань і з'ясування проблем, що потребують вирішення, по-четверте, критичне мислення прагне до переконливої аргументації; по-п'яте, критичне мислення – мислення соціальне, так як будь-яка думка перевіряється і відточується, коли її розділяють з іншими» [5].

Розвинене критичне мислення дозволяє не лише помічати суперечності, невідомості, прогалини в інформації, але й виокремити різноманітні джерела, осмислювати класну позицію, возодіти різноманітними стратегіями роботи з інформацією та вирішення проблемних ситуацій.

Розвиток критичного мислення є сукупністю різноманітних прийомів, спрямованих на те, щоб спочатку зацікавити учня (пробудити в ньому дослідницьку, творчу активність), потім надати умови для осмислення матеріалу і допомогти узагальнити набуті знання, оскільки критичне мислення працює на багатьох рівнях, не задовольняючись фактами, а розкриваючи їхні причини і наслідки. Критичне мислення припускає викладки скептицизм, сумнів у загальноприйнятих істинах, висунування точки зору з певними питаннями, здатність відстояти її логічними аргументами. Критичне мислення – це «... не окремі навички, а поєднання багатьох умінь» [6].

Реалізація критичного мислення і його формування певною мірою можливі на етапах, де існує альтернатива – у процесі аналізу проблемної ситуації (аналіз винятки критичного ставлення) різними можуть бути і мовні формулювання проблеми, тобто може бути вибір. Найбільше використовують критичне мислення у процесі висунування гіпотези, оскільки воно пов'язано з доказом та спростуванням, твердженням і запереченням. На цьому етапі творче мислення набуває критичного характеру.

«Проблемно-постановча» освіта будуватиметься таким чином, щоб студенти могли цілком і свідомо зосередитися на поліпшенні своїх ретумових здібностей і розширити сферу застосування отриманих навичок. Навчання критичному мисленню має оплодотворити велику кількість прикладів з різних сфер життя. Критичне мислення виникає тоді, коли студенти починають займатися конкретною проблемою. Важливо, що «... не бути поставлене з приводу ситуації чи явища, взятого за відправну точку прикладу навчання, є питання про те, якого роду проблеми це явище породжує» [3].

Збираючи дані, аналізуючи тексти, зіставляючи альтернативні точки зору і використовуючи можливості обговорення, студенти шукають і знаходять відповіді на свої запитання, тобто критичне мислення є «... особливим видом ретумової діяльності, що дозволяє людині виробити здорове судження про запропоновану точку зору або модель поведінки» [5].

Таким чином, аналіз існуючого досвіду розвитку критичного мислення у процесі професійного навчання обдарованих студентів, дозволяє виокремити основні теоретичні положення [4]: критичне мислення є необхідною характеристикою сучасного фахівця, його можна цілеспрямовано формувати в освітньому процесі ВНЗ. Критичне мислення як педагогічний феномен, можна розглядати як особливий спосіб організації навчання і визначити як процес природної взаємодії студентів з навчальним матеріалом, в основі якого, поряд з когнітивними операціями, критична оцінка та осмислення, результати якого є засвоєння навчального матеріалу. Інакше кажучи, це система стратегій, що поєднують прийоми навчальної діяльності за її видами, незалежно від конкретних предметного змісту.

Разом з тим, необхідно зазначити, що умовами ефективного розвитку критичного мислення є активне і спільне цілепокладання студента і науково-педагогічного працівника, активне і критичне сприйняття інформації навчального матеріалу, актуалізація рефлексії на занятті, оволодіння різноманітними стратегіями інтерпретації факту «уразливості» будь-якої теорії, осмисленості науково-педагогічного працівника у використанні різних методів діяльності (оцінювання тощо).

Розвиток критичного мислення дозволяє студентам оволодівати різними способами інтегрування інформації, формує в них здатність виробляти власну думку на основі осмислення різного досвіду, ідей і уявлень, будувати висновки і формулювати логічні ланцюжки доказів, висловлювати думки ясно, впевнено і коректно по відношенню до оточуючих.

Таким чином, у подальших дослідженнях необхідно акцентувати увагу і зусилля на розробці концепцій обдарованості з урахуванням своєрідності й специфіки студентсько-го віку, професійній підготовці майбутнього фахівця з перспективою на подальший його професійний розвиток, вивчення таких питань, як: дослідження розвитку видів ВНЗ, застосування інформаційних технологій в системі роботи з обдарованими студентами; дистанційні та інтерактивні форми навчання та розвитку професійної обдарованості майбутніх фахівців.

Використані літературні джерела

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания: Избранные психол. труды / Б. Г. Ананьев // Академия педагогических и социальных наук; Московский психолого-социальный институт. – М., 1996. – 384 с.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.
3. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. (Как мы мыслим) / Дж. Дьюи; Пер. с англ. Н. М. Никольской. – М.: Лабиринт, 1999. – 192 с.
4. Загашев И. О. Развитие критического мышления: на пути к повышению качества образования / И. О. Загашев // Проблемы управления качеством образования в гуманитарном вузе. VIII ежегодная всероссийская научно-методическая межвузовская конференция. Тезисы докладов. 23–24 октября 2003 г. – СПб.: СПбГУП, 2003. – 224 с.
5. Кластер Д. Что такое критическое мышление? / Д. Кластер // Перемена: Международный журнал о развитии мышления через чтение и письмо. – 2001. – № 4. – С. 36–40.
6. Мереди К. С., Стил Дж. Л., Темпл Ч. Критическое мышление: углубленная методика / К. С. Мереди, Дж. Л. Стил, Ч. Темпл // Подготовлено в рамках проекта «Чтение и письмо для Критического мышления». – М.: Изд-во «ИОО», 1997. – 55 с.
7. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н. С. Лейтеса. – М., 1996. – С. 79.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – Т. 1. – 485 с.
9. Терасье Ж. К. Сверходаренные дети / Ж. К. Терасье. – М., 1999. – С. 24.